

Opponensi vélemény

Hamar Imre „, The *Buddhāvataṃsaka-sūtra* and Its Chinese Interpretation:

The Huayan Understanding of the Concepts of Ālayavijñāna and Tathāgatagarbha” című

akadémiai doktori értekezéséről

A Huayan iskola, a kínai buddhista filozófia legrangosabb irányzata, terjedelmében és minőségében egyaránt rendkívül gazdag filozófiai irodalmat hagyott az utókorra. Ezzel szemben a buddhista, hibrid szanszkrit nyelven készült *Buddhāvataṃsaka-sūtra*, az a mű, amely alapján az iskola irodalma megszületett, eredeti szanszkrit szövegének legnagyobb része elveszett. A mű egésze csupán egy tibeti és több kínai fordításban áll rendelkezésünkre. A Huayan iskola sok ezer soros irodalmát az ezekhez a kínai fordításokhoz írt kommentárok képezik. A Huayan iskola központi koncepcióinak igényes vizsgálatát szükségszerűen megelőzi ennek a hatalmas szövegmennyiségnek a figyelmes áttekintése, a releváns szövegrészek gondos kiválasztása és feldolgozása. E figyelmes áttekintésnek a bizonyítékai a disszertáció azon szövegrészei, ahol Hamar Imre részletes tartalmi ismertetést nyújtott az egyes források azon részeiről, amelyeket közvetlenül nem vont be mostani vizsgálataiba, de amelyek ismerete szükséges ahhoz, hogy az egész gondolatmenetet megértsük.

Hamar Imre az első főfejezetben rövid, világos áttekintést nyújt az *Avataṃsaka* iskola kelet-ázsiai pozíciójáról, és az iskola központi fogalmairól. Itt mindössze néhány szanszkrit kifejezéshez akadnak apró megjegyzéseim. A *pratītyasamutpāda* fogalom „dependent arising” fordítása érthető (p.15), de ennél pontosabb az „origination by dependence” értelmezés (Buddhist Hybrid Sanskrit p. 374). A fogalmat magyarul leginkább „függő

keletkezésnek” lehetne fordítani, Skilton körülírásában „a feltételekhez kötöttség egyetemes törvénye” (Skilton) ; a *buddhāvataṃsaka* terminus valóban a Buddha azon csodájára utal, amikor megsokszorozta a testét.(p 17), de a *Buddhāvataṃsaka* cím egészen pontosan „a large number of Buddhas” jelentésű (Edgerton, Franklin: Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary, p. 401).

A második főfejezetben a szerző a *Buddhāvataṃsaka-sūtra* szöveghagyomány igen alapos vizsgálatát végezte el. Ennek eredményei túlmutatnak a jelen értekezés keretein, és nagy haszonnal lesznek értékesíthetők a szöveg leendő kritikai kiadásánál. A fejezetbe átfogó képet kapunk mindarról, ami a csak töredékesen megmaradt szanszkrit verzióról, a két kínai és az egy tibeti fordításról tudható. A tibeti verzió alapos vizsgálata, ahol a szerző ragyogóan kamatoztatta tibetológiai képzettségét novum a korábbi kutatásokhoz képest. Rendkívül tanulságosak azok a fordítástechnikai megjegyzések, amelyek a szanszkrit, a tibeti és a kínai nyelv tipológiai különbözőségeiből automatikusan adódnak. Hamar Imre azon következtetése, miszerint a tibeti fordítás közvetlenül a szanszkrit eredetiből készült, megalapozott: egyfelől mert maga a szanszkrit verzió sem Indiában, hanem – jelenlegi tudásunk szerint – Khotánban készülhetett, másfelől, a nyelv jellegéből következően, a tibeti szöveg hűbben követi a szanszkrit alapszöveget. A Dunhuangban előkerült fragmentumok és a kanonizált szövegek egybevetése roppant nagy lehetőségeket rejt a *Buddhāvataṃsaka-sūtra* szöveghagyomány pontos rekonstruálásában. Ennek az aprólékos és nagy figyelmet igénylő munkának a gondos elvégzése és az eredmények jól áttekinthető táblázatokba foglalása Hamar Imre értekezésének nagy értéke, és újdonságot jelent a nemzetközi kutatásban. A szerző finom érzékkel vizsgálta a *Buddhāvataṃsaka-sūtráról* szóló csodás történetek didaktikai szerepét, és ezek megjelenését a Han dinasztia bukása után, amikor a konfuciánus ideológia háttérbe szorult. Ehhez csupán annyit fűznék, hogy a csodás történetek megjelenésének megvan a maga története az indiai buddhizmusban. A Kr. u. első századokban megszorodnak a terjedelmes

legendagyűjtemények, és valószínűleg a népszerűségüknek köszönhetően, ennek a műfajnak számos darabja épségben ránk is maradt. Így nem zárható ki annak lehetősége, hogy a buddhista irodalmi „divat” is hatással volt a csodás történetek kínai elterjedésére.

A kínai buddhista kommentárirodalom fejlődését bemutató harmadik főfejezet több szempontból is figyelemreméltó. A buddhizmus előtti kínai kommentárirodalom jellegéről és az indiai buddhista kommentárírásról itt elmondottak nagyban megkönnyítik a Huayan iskolában megszületett kommentárirodalom értékeinek számbavételét. A Huayan hermeneutikai módszerek bemutatásának szánt, Chengguantól vett, mutatóványt kitűnő példának látom, annak ellenére, hogy nem lévén sinológus, ezt csupán az angol fordításban tudtam tanulmányozni. A másik mutatóvány, amely arról szól, hogy Chengguan milyen mesterien alkalmazott daoista terminusokat buddhista szövegösszefüggésben, jól érzékelteti a korábbi kínai gondolkodás szellemi értékeinek megbecsülését, és azt is, hogy ez a módszer, milyen hatékony eszköz (*upāya*) arra, hogy a nem buddhista kínai szellemi elit köreiben híveket, vagy legalábbis megértő közönséget szerezzen a buddhizmus számára. Mindez kétségtelenül a kínai buddhizmus sajátossága. Indiában egészen más volt a helyzet, ott a buddhista filozófia – ameddig virágzott – önálló utakat járt, és a Kr. u. első évezred vége felé kibontakozó bráhmanista filozófiai iskola, jelesül a Śaṅkara nevével fémjelzett, *advaita vedānta* az, amely sokat kölcsönöz a Nāgārjuna nevéhez fűződő Madhyamakától.

A negyedik főfejezetben Hamar Imre az indiai Yogācāra és Tathāgatagarbha tanítások kínai fogadtatását és kinaizálását vizsgálta. Ezt a folyamatot a maga történetiségében mutatta be, ahogyan a tanítások megjelennek és módosulnak a Huayan iskola egymást követő mestereinek az írásaiban. A központi kérdések fejlődésének a megértéséhez bőséges szemelvényeket közölt az eredeti kínai formában és angol fordításban. Az angol fordítások filológia értékelése a sinológus bírálók feladata, de magából az angol szövegből és

szemelvényekhez fűzött megjegyzésekből számomra a kínaizált buddhizmus egy koherens képe bontakozott ki.

Az első alfejezet a Yogācāra recepciójának történeti és eszmetörténeti vonatkozásaival, és a Huayan iskolában megjelenő a buddhista tanokat rendszerező *panjiao* rendszer megjelenésével foglalkozik. Az itt közölt információk szabatosak és jól érthetők. Így csupán egy apró részletkérdésben szeretnék rövid kiegészítést tenni. Hamar Imre egy helyen tömören megjegyzi, hogy Xuanzangnál az *icchantiák*, olyan lények, akik sohasem válhatnak buddhává, de a terminusról magáról nem mond semmit.

Ezzel kapcsolatban a következőket érdemes megjegyezni, és alkalmasint legalább egy jegyzetben rögzíteni. A szanszkrit *icchantika* fogalom alapjelentése „vágyakozást érző” vagy „vágyakozást érezni kezdő”. v.ö. Richard Schmidt: Nachträge zum Sanskrit-Wörterbuch in kürzerer Fassung von Otto Böhtlingk. Hannover 1928, p.104) Ezeket a lényeket az indiai buddhizmus felfogása szerint a *nirvāṇa* téves fogalma akadályozza meg a buddhává válásban. Ők ugyanis esküt tesznek, hogy addig nem lépnek a *nirvāṇāba*, amíg az önzetlenség parancsát maradéktalanul nem teljesítik. Ez azonban sohasem következik be, mert mindig lesznek segítségre szoruló lények. (v.ö. Alfonso Verdu: The Philosophy of Buddhism: a Totalistic Synthesis. Dordrecht, 1981, Kluwer, p. 90.)

A második alfejezet a Buddhāvataṃsaka-sūtrában feltűnő Yogācāra és Tathāgatarbha szakaszok, nevezetesen a „három világ csak tudat” és a „csak tudat vers” és „A Tathāgata megjelenése a világban” című szakaszok finom elemzése. Az elemzés egyes lépései jól követhetők, a szerző megállapításai megalapozottak.

A harmadik alfejezetben a szerző a *faxiangzong* és *faxingzong* kifejezések alkalmazását mutatja be a Huayan iskola különböző mestereinél. A két kifejezés kölcsönös viszonyát legjobban megvilágító Chengguan kommentár részletének fordítása és magyarázata

nemzetközi mércével mérve is jelentős új tudományos eredmény. Az a kérdés, hogy a buddhizmus kínaizálása mennyire változtatta meg a buddhizmus „tisza modelljét” (idézőjel Hamar Imrétől) nagyon helyénvaló. A lehetséges válasz, hogy miután a Huayan mesterek felismerték a Tathāgata fogalom jelentőségét és alaposan átgondolva annak korábbi értelmezési lehetőségeit, úgy léptek előre, hogy kidolgozták a maga nemében rendkívül eredeti a *panjiao* rendszert, ami lehetővé tette a tanítások különböző szinteken történő interpretációját. Ez az újítás az egyetemes buddhista gondolkodás fejlődésében is nagy teljesítménynek számít. A „tisza modell” kérdés, véleményem szerint, részben örökre megválaszolatlan marad. Ennek formai oka a számunkra ismeretes buddhista szanszkrit irodalom töredékes volta. A szanszkrit szövegek sokat emlegetett ambiguitása az indiaiak és az indológusok számára megszokott, egy kínai vagy egy sinológus számára valóban elgondolkoztató kérdés. Ennek legfőbb oka az indiai gondolkodásban rejlik, amit a szanszkrit nyelv enigmatikus szemantikája adekvátan tükröz. Számomra a jelen értekezés egyik legizgalmasabb kérdése éppen ez, a kultúrák és nyelvek közötti átjárhatóság, ami a buddhizmus mint világvallás kínaizálásában élesen megmutatkozott. Úgy látom, hogy ennek a folyamatnak a lényegét Hamar Imre jól megragadta, és képes volt úgy tálalni, hogy minden a buddhista filozófiatörténettel foglalkozó szakember, nyelvi és kulturális alapállásától függetlenül, követni tudja. Ez az értekezés egyik nagy értéke.

A „Yogācāra és Tathāgatagr̥bha Huayan szintézise” című negyedik alfejezet két önálló részre tagolódik. Az első rész a csak tudatosság tíz szintjéről a másik a természet-keletkezésről szóló tanítást mutatja be a Huayan mesterek kommentárjai segítségével. A természet keletkezéséről szóló tanítás a Huayan iskola nagy újítása, ez a tiszta természet autentikus megjelenésének a folyamata, amely nem függ a külső feltételektől. Az egymást követő Huayan mesterek felfogásának ismertetése mellett Hamar Imre a korábbi vonatkozó kutatásokat meghaladva, kellő hangsúlyt helyezett azokra a különbségekre, amelyek konkrét

történeti okokkal magyarázhatók. Chengguan számára nyilvánvaló kihívást jelentett az, hogy korában a buddhizmusnak nagyon erős pozíciói voltak Kínában, ugyanakkor nagyon befolyásos volt a hirtelen megvilágosodást hirdető Chan buddhizmus. Chengguan, és tanítványa, Zongmi nagy érdeme, hogy felfogásukba sok mindent beépítettek a Chanból, de azzal ellentétben, nem találták elegendőnek a hirtelen megvilágosodást, mert azt szerintük gyakorlásnak kell követnie. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a tisztátlan függő-keletkezés ellentétben áll a természet keletkezéssel, így szükség van a buddhista művelődésre, aminek a gyakorlat az eszköze.

Az ötödik főfejezet címe „Hit a buddhizmusban” (Hamar Imre a hit szót idézőjelbe teszi) egy tágabb diskurzust sejtet, mint amit végül is itt olvashatunk. A cím ugyanis csak a bevezető részre illik egészen pontosan. Maga a fejezet pedig lényegében a kérdés mesteri fejtegetése a Buddhāvataṃsaka-sūtra és a róla írt Huayan kommentárok alapján. Ezekben a kommentárokból a hit, a gyakorlat és a megvilágosodás összefüggéseiről esik a legtöbb szó.

Li Tongxuan Huayan remete hitről vallott nézeteinek rövid ismertetése bepillantást enged a skolasztikus Huayan szerzők élő vallási közegébe. Véleményem szerint a hit megvan a buddhizmus minden korszakában. A Buddhában és tanításában a korai buddhizmus követői képesek voltak hinni anélkül, hogy a Buddhát istennek tartották volna. A buddhizmus azért volt vallás a kezdetektől, mert megváltástan. A megváltás elérése – nevezhetjük ezt megvilágosodásnak is – mindvégig a központi gondolat marad, és a hit meg a gyakorlás révén realizálható. A Buddha „istenítése”, képi ábrázolása késői történelmi fejlemény, mert Indiában sok évszázadon át meditálhattak a Tathāgatán, aki megmutatta, hogy lehet elérni a megvilágosodást, vizuális képek nélkül. (v.ö. Dieter Schlingloff: Die Bedeutung der Symbole in der altbuddhistischen Kunst. In: Festschrift für Ulrich Schneider. Hrsg. von Harry Falk, Freiburg 1987, pp. 309-328)

Az értekezés hatodik főfejezetében két függelék található. Az első a Chengguan kommentárjában és mellékkommentárjában idézett buddhista és nem buddhista művek listája, a másik a *Buddha megjelenése a világban* című fejezet tibeti szövegének kritikai kiadása. Nem lévén tibetológus nem vagyok igazán tájékozott a tibeti szövegkiadások formai kritériumairól. Mint klasszika-filológián felnőtt indológus a buddhista szanszkrit szövegek kritikai kiadásánál megszoktam a részletes kritikai apparátus meglétét, amely magában foglalja a kiadás alapjául szolgáló kéziratok rövid vizsgálatát. Ezt tehát itt némileg hiányolom.

A hetedik főfejezetet képező bibliográfia az elsődleges illetve másodlagos forrásokat közli. Itt ki szeretném emelni azt, hogy Hamar Imre az elsődleges források esetében a nyomtatott szövegkiadásokon kívül kiválóan hasznosította az elektronikus adatbázisokat, a másodlagos forrásoknál pedig azt, hogy a kínai és európai szakirodalmon túl, teljességre törekvően igyekezett feltárni a témában rendkívül fontos japán szakirodalmat, ami nem mondható el sok, egyébként kiváló európai és amerikai buddhizmus kutató esetében. A másodlagos források listájáról csak néhány, az indiai vonatkozásokkal kapcsolatos munka felvételét javaslom:

Brown, Brian Edward : *The Buddha-nature: A Study of the Tathāgatagarbha and Ālayavijñāna*. Delhi 2010. Motilal Banarsidass.

Edgerton, Franklin: *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*, 2 volumes, New Haven 1953.

Ganguly, Swati: *Treatise in Thirty Verses on Mere-Consciousness*. Delhi 1992.

Gombrich, Richard: *Theravada Buddhism. A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. London, 1988, Routledge & Kegan Paul Ltd. vagy reprintjei

Takakusu, Junjirō: *The Essentials of Buddhist Philosophy*. Ed. by W. T. Chan and Charles A. Moore. Honolulu, 1947, University of Hawaii Press. vagy reprintjei

Az értekezés formai kivitelezése, különös tekintettel a kínai írásjegyek és a diakritikus jelek használatára, kitűnően sikerült. A gépelési hibák száma igen csekély: sutra helyesen: sūtra (p. 3), Anātha-piṇḍa-dasyārāmaḥ helyesen Anāthapiṇḍadasyārāmaḥ (p.16), Shākyamuni helyesn: Śākyamuni (p.57), Khitan helyesen: Khotan (p.80), Tathāgata helyesen: Tathāgata (p-100), p. 116 Thre realms are mind mind (?) only, p. 244 Buddhāvataṃsaka-sūtra or Buddhāvataṃsaka-sūtra (?)

A jelen értekezés egy, nagy körültekintéssel és jó tudományos problémaérzékenységgel kiválasztott témában, több, mint két évtizeden keresztül egyenletesen magas színvonalon végzett kutatómunka gyümölcse. Egészében véve az értekezést nemzetközi mércével mérve is kimagasló tudományos teljesítménynek ítélem. A doktori munka tudományos eredményeit elegendőnek tartom az MTA doktora cím megszerzéséhez, a nyilvános védés kitűzését javasolom.

Budapest 2015, július 20.

Prof. Wojtilla Gyula
az MTA doktora

